

науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова; Редкол. Є. П. Синьова (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – С. 102-113

5. Шипицына Л.М. "Необучаемый" ребёнок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. – СПб.: Речь, 2005. – 477с.

The article is devoted the study of application of psychotherapy of parents, educative children with problems in development failings for the removal of their deep psychological problems, that in same queue will prevent negative influence on a mental condition and development of child.

Keywords: psychotherapy, sandy psychotherapy, parents, children with problems in development.

Отримано 3. 10.2011

УДК 159.923:378:37.032

Л.А. Онуфрієва

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Стаття розкриває актуальну у наш час проблему теоретичних основ формування професійної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій; організації їх навчання і виховання. Обґрунтовуються різні аспекти підвищення якості підготовки майбутніх спеціалістів.

Ключові слова: професійна компетентність, майбутні фахівці, соціономічні професії, навчання, самостійна робота студентів.

Статья раскрывает актуальную в наше время проблему формирования профессиональной компетентности будущих специалистов социономических профессий; организации их обучения и воспитания. Обосновываются разные аспекты повышения качества подготовки будущих специалистов.

Ключевые слова: професійна компетентність, майбутні спеціалісти, соціально-педагогічні професії, самостійна робота студентів.

Проблема успішної підготовки майбутнього фахівця до здійснення ним професійної діяльності займає сьогодні чільне місце у системі підготовки випускників вишів, ефективність вирішення якої залежить від скоординованих дій професорсько-викладацького складу ВНЗ та доцільності самої підготовки таких фахівців. Назріла нагальна потреба у розширенні компетентності майбутнього спеціаліста та підвищенні якості його професійної підготовки ставить питання щодо досконалого дослідження формування у майбутнього фахівця професійних навичок і психологічних особливостей становлення його особистості у процесі професійної підготовки.

У сучасних наукових дослідженнях особлива увага акцентується на оволодінні студентом професійними знаннями, вміннями та навичками й вихованні особистості самого студента (В.Й. Бочелюк, Л.В. Долинська, Ю.Г. Долинська, М.В. Левченко, С.Д. Максименко, О.І. Мешко, В.О. Моляко, О.Г. Мороз, О.І. Пенькова, Н.А. Побірченко, М.В. Савчин, ін.). Професіоналізм діяльності, різнобічна якісна кваліфікована підготовка майбутнього фахівця стають сьогодні провідними напрямками у підготовці випускника, розглядаються у єдності його духовної і психологічної сторони. Якість підготовки випускників залежить і від орієнтації студентів на професію вчителя, і від наближення їх до сучасних вимог професійної діяльності.

На сьогодні у питанні організації навчання і виховання майбутніх фахівців соціально-педагогічних професій з вищою освітою українська педагогічна наука має достатній досвід і саме цій нагальній проблемі, модернізації професійної освіти в Україні, присвячено багато праць, у яких розглядаються й обґрунтовують різні аспекти підвищення якості підготовки майбутніх фахівців: теоретико-методологічні, гуманістичні та культурологічні аспекти філософії формування фахівців нового покоління - В.П. Андрущенко, С.І. Гессен, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, В.С. Лутай, М.І. Михальченко, Л.П. Пуховська та ін.; теорії педагогічних систем, дидактичних основ освіти, аналізу педагогічного процесу у вищому навчальному закладі - А.М. Алексюк, Ю.К. Бабанський, Г.О. Балл, В.П. Безпалько, В.І. Бондар, Б.С. Гершунський, О.А. Дубасенюк, А.І. Дьомін, В.С. Журавський, О.П. Кондратюк, Н.В. Кузьміна, Б.С. Лернер та ін.; теорії неперервної професійної освіти - С.У. Гамараш, С.У. Гончаренко, Р.С. Гуревич, А.М. Гуржій, Н.Г. Ничкало, І.Л. Лікарчук, В.К. Сидоренко, С.О. Сисоєва, М.І. Шкіль та ін.; теорії інноваційних та інформаційних технологій навчання -

А.О. Андрущук, С.О. Заславська, В.А. Козаков, П.Г. Лузан, Е.В. Лузик, В.А. Рибальський, П.І. Сікорський, Н.Т. Тверезовська, П.М. Щербань та ін. Такі відомі науковці як А.М. Алексюк, В.В. Атаманюк, В.М. Вергасов, Р.С. Гуревич, І.А. Зязюн, В.К. Майборода, М.Г. Стельмахович, М.Д. Ярмаченко та ін. досліджували у своїх наукових працях актуальну проблему необхідності творчого підходу до організації навчального процесу у вищих навчальних закладах незалежної України з метою формування у майбутніх фахівців соціономічних професій ефективного креативного мислення, самостійності, спроможності ініціативно діяти, сприяти соціально-економічному розвитку країни. Зміст сучасної освіти передбачає рівень предметної і соціальної компетентності майбутнього фахівця-професіонала, а саме його здатність до виконання цілісної професійної діяльності та рівень розвитку особистості, який є результатом виконаної студентом діяльності, що залежить від індивідуальних особливостей і особистісної активності. А, отже, ми вважаємо, що зміст навчання повинен реалізовуватись через такі форми діяльності учасників навчального процесу, які дозволяють здійснити перехід від навчальної інформації до реальної професійної діяльності.

Сучасні дослідники виділяють три базові форми діяльності: навчальну діяльність академічного типу (лекція, семінар); квазіпрофесійна діяльність, тобто відтворення в аудиторії умов і динаміки педагогічного процесу чи виробництва, стосунків і дій спеціалістів (наприклад, ділові гри). Навчально-професійна діяльність реалізується в науково-дослідній роботі студентів під час педагогічної чи виробничої практики. Як перехідні форми виступають лабораторно-практичні заняття, спецкурси. Під час переходу від однієї базової форми організації діяльності до іншої і наближенням до кінця навчання студенти отримують все більш розвинену практику застосування отриманих знань в функції засобу регуляції власної діяльності, їх знання несуть певне смислове навантаження, що обумовлює комплекс пізнавальних і професійних мотивів та інтересів студента. На думку Н.В. Кузьміної, задоволеність спеціальністю є своєрідним показником організації навчального процесу. Перехід від навчальної діяльності до професійної забезпечується поступовою трансформацією мотивів з навчальних в професійні. Забезпечуються психолого-дидактичні умови інтеграції навчально-наукової і виробничої діяльності кожного майбутнього спеціаліста, отже, забезпечується реалізація принципу зв'язку теорії і практики, єдності навчання і виховання.

Дослідники Г.Е. Гнітецька, Е.Б. Єгорова, Л.І. Заякіна, С.Г. Мунтян та інші однією з умов підвищення ефективності під час вивчення фундаментальних дисциплін вважають таку організацію навчального процесу, завдяки якій у студентів майбутніх фахівців формується

внутрішня вмотивована необхідність у засвоєнні знань [3, 7, 9, 10], адже мотиви визначають діяльність людини і є джерелом активності особистості й умовою ефективного оволодіння знаннями, вміннями та навичками; адже пізнавальна мотивація, на думку вчених, визначається бажанням до пізнання, інтересом і зацікавленістю своєю діяльністю, що сприяє підвищенню ефективності процесу навчання [5]. Аналіз наукових досліджень уможливорює стверджувати, що важливим фактором підвищення ефективності є пізнавальний інтерес, який може бути узгоджений з іншими інтересами студента, що пов'язані з його бажанням стати дипломованим висококваліфікованим фахівцем. Студент є суб'єктом пізнавального процесу, якого ніхто не може змусити навчатися, а надзвичайно важливо захопити, зацікавити, створити умови, раціонально організувати пізнавальну роботу.

Формування пізнавального інтересу здійснюється поетапно – від нижчого його рівня до вищого; від цікавості – до епізодичного інтересу і далі до стійкого пізнавального інтересу, відмічає С.О. Кашин [9]. Студент свідомо виконує завдання, опрацьовує додаткову літературу й необхідний матеріал самостійної роботи та виявляє інтерес до пошукової наукової роботи.

Останнім часом у вишах відчутна тенденція до скорочення годин аудиторних занять з фундаментальних дисциплін, все більше годин відводиться на самостійне опрацювання матеріалу, який вивчається. На нашу думку необхідно змінити підходи до розробки змісту та організації навчального процесу, який повинен бути спрямованим на набуття не тільки якісних знань, вмінь і навичок з дисципліни, а й на формування професійної спрямованості, розвитку вмінь самостійної роботи, професійного творчого мислення у студентів, тобто професійної спрямованості викладання дисциплін. Структура професійної спрямованості особистості являє систему потреб, інтересів, мотивів, певних вмінь і навичок, котрі сприяють набуттю в майбутніх фахівців самостійного бажання і намагань до постійного удосконалення знань, постійному професійному зростанню. Професійна спрямованість особистості немає вроджених задатків, не виникає спонтанно, а виховується, формується в діяльності під впливом соціально-економічних, психологічних і педагогічних факторів. Тому процес навчання, спрямований на керування і управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, є основою виховання і розвитку їхньої професійної спрямованості.

Чільне місце у процесі навчання займає зміст навчання та зв'язок з практикою. Зміст навчання має в собі деякі конкретні можливості для розвитку професійної спрямованості, що викликають у студентів враження, емоції, котрі сприяють взаємодії нової інформації, нових знань

із вже наявними, із життєвим досвідом студентів. Крім того, зміст навчання має великі можливості для збудження і розвитку інтересу до майбутньої професії. Отже, психолого-педагогічна сторона професійної спрямованості покликана формувати особистість студента. Кожна навчальна дисципліна має власні можливості для роботи в цьому руслі.

У наш час під професіоналізмом людини розуміють не тільки систему професійних знань і вмінь, а й сукупність якостей спеціаліста, а саме інтелектуальні і ділові здатності, організаційні знання, вміння і навички. В сучасних умовах розвитку новітніх технологій працівник має бути творчим, професійно мобільним і конкурентоспроможним, готовим до постійного професійного росту і самовдосконалення. Тому без глибокого знання основ науки, системи знань, всебічного розвитку особистості досягти цього вкрай важко, на нашу думку, соціальна сторона професійної спрямованості навчання фундаментальним дисциплінам у ВНЗ пов'язана з необхідністю забезпечити студентів високим науковим рівнем викладання навчальних дисциплін.

На початковому етапі навчання, тобто адаптаційному, першокурсникам не вистачає різних вмінь і навичок, які необхідні у ВНЗ для успішного засвоєння навчальних дисциплін. На нашу думку, варто оптимізувати навчальний процес на основі особисто орієнтованої суб'єкт-суб'єктної моделі педагогічної взаємодії, створюючи такі психолого-педагогічні умови, які супроводжують студентів у рамках взаємоповаги автономії кожного суб'єкта спілкування, складаючи єдиний психологічний простір для успішного досягнення результату навчання. Впровадження модульно-рейтингової системи організації навчально-виховного процесу є одним із способів реалізації цього підходу, успішно допомагаючи адаптації студентів. Модульна система організації навчально-виховного процесу принципово відрізняється від традиційної системи, а рейтингова система оцінювання успішності навчання студентів забезпечує постійний контроль процесу навчання та орієнтує студента на систематичну роботу упродовж семестру. Тому постає нагальним питання негайного озброєння першокурсників раціональними прийомами розумової і навчальної діяльності, необхідної для успішного навчання в умовах ВНЗ та ефективної організації самостійної роботи, де самостійність передбачає оволодіння знаннями, вміннями і навичками як компонентами змісту освіти й логічної роботи із запропонованим навчальним матеріалом та наявністю мотиваційної установки.

Дослідниця Г.Е. Гнітецька визначає самостійну роботу як таку роботу, в результаті якої ті, хто навчаються, проявляючи активність і самостійність, прагнуть досягти поставленої викладачем або з власної ініціативи мети; вона здійснюється у спеціально відведений для цього

час при безпосередньому чи опосередкованому керівництві викладача, але без його безпосередньої участі, і завершується певними результатами, які підлягають самоконтролю і (або) контролю; проявляється в різноманітності видів індивідуальної і колективної навчальної діяльності і пропонує модель системи такої організації самостійної роботи студентів, складовими якої є аудиторна й позааудиторна форми; наголошує на їх взаємопослідовності, виділяючи як головні умови для існування цієї системи її взаємозв'язок з системами вищого і нижчого рівнів; психофізіологічних особливостей студентів; організація пізнавальної саморегуляції; індивідуалізація. Таким вимогам, на думку науковця, відповідає інтегрований на традиційному навчальний процес. Дослідники В.В. Атаманюк і Р.С. Гуревич [1] зазначають, що успішному вирішенню проблеми високоякісної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій покликана сприяти досконала організація самостійною роботою студентів (СРС) та її контроль, по швидша адаптація першокурсників до навчання у ВНЗ, створення сприятливих умов для гармонійного розвитку особистості; зменшення кількості випадків, успішне навчання студентів у стінах обраного вишу, залучення їх до науково-дослідної роботи студентів (НДРС) та формування потреби у якісному навчанні й самоосвіті.

Дослідник С.У. Гончаренко пропонує звертати увагу на врахування індивідуальних особливостей, пізнавальних можливостей студентів при відборі навчального матеріалу й обґрунтованій необхідності його послідовності. Для формування вмінь СР використовуються різноманітні методи діяльності студентів: робота з навчальною літературою, різними посібниками, участь у наукових гуртках і дослідженнях. При цьому використовуються різні форми підвищення активності та контролю самостійної роботи, колоквиуми з основних розділів, програмований контроль з оцінним критерієм. Під час виконання теоретичних і практичних завдань студенти повинні вміти самостійно синтезувати знання, які вони вже мають, та додатково звертатися до літератури, робити необхідні записи. Саме цей вид самостійної роботи сприяє доброму засвоєнню матеріалу та не вимагає великої додаткового часу. Проте не кожному студенту психологічно легко упродовж короткого часу перейти від однієї системи навчання до іншої. Тому їх успішність залежить від того, наскільки розвинені в них основні компоненти культури навчальної діяльності. З одного боку, студенти стверджують існуючу відмінність між навчанням у школі і ВНЗ, що виявляється, насамперед, у більшій самостійності навчання. А з іншого боку, серед труднощів адаптації до умов навчання у ВНЗ більшість студентів ставлять на перше місце саме ті, які зумовлені

недостатнім розвитком у них ще зі школи раціональних прийомів розумової і навчальної діяльності, що необхідна для успішного навчання в умовах ВНЗ, організації їхньої самостійної роботи. Саме майже третина з них не вміють раціонально планувати і використовувати навчальний і вільний час, працювати систематично, студентам немає потягу до самоосвіти та самовиховання. Наші студенти не завжди можуть виділити головне в навчальному матеріалі, осмислити його, критично сприйняти й узагальнити, проаналізувати і зіставити інформацію, зробити висновки, зафіксувати прочитане у вигляді поширеного плану, тез, конспекту. Все це свідчить про те, що в школі, на жаль, ще недостатньо навчають учнів мислити, не привчають цілеспрямовано читати навчальну літературу, самостійно працювати з нею, тобто не прищеплюють їм навичок культури навчальної праці. Поняття "культура навчальної роботи" охоплює культуру розумової праці, способи раціонального планування та організацію самостійної роботи з навчальною і спеціальною літературою [2]. Як ми вважаємо, організація і керівництво СРС є відповідальною та важливою сферою діяльності науково-педагогічних працівників, пов'язаною з усіма формами навчального процесу. Структуру СР досліджували П.Я. Гальперін, В.П. Зінченко, Д.Б. Ельконін, .О. Ільїна, О.М. Леонтєєв, А.В. Петровський, К.К. Платонов, С.А. Рубінштейн й ін.. та виділили дев'ять головних структурних елементів діяльності таких як мета, мотив, засіб, результат, суб'єкт, процес, предмет, умови, продукт. Вихідні структурні елементи діяльності можна об'єднати у дві групи: одна з них містить елементи організаційної структури діяльності такі як суб'єкт, процес, предмет, умови і продукт; до іншої ж віднесено соціально-психологічні елементи як мета, мотив, засіб і результат [12]. Така організаційно-психологічна структура діяльності уможливило визначення самостійної діяльності студента як процес, який здійснює суб'єкт над предметом у певних умовах з метою отримання продукта, при цьому використовуючи деякі засоби, а з отриманням результату як засвоєну сукупність набутих знань, умінь, навичок і сформовану самостійність як рису особистості, що здійснює самостійну діяльність, що дає можливість простежити в самостійній діяльності студентів такі блоки психологічної структури самоосвітньої діяльності: орієнтаційний, операційний, мотиваційний та блок оцінювання результативності дій, як визначив К.К. Платонов як синтез цих чотирьох взаємопов'язаних компонентів: орієнтаційний компонент умінь самостійної роботи спрямований на розвиток початкових умінь, психологічна структура якого забезпечує усвідомлення мети самостійної роботи і пошук способів її виконання, що спираються на раніше засвоєні знання та навички. Операційний компонент умінь СР

студентів спрямований на формування загального рівня умінь, а це передбачає наявність знань щодо способів виконання дії і використання раніше засвоєних, неспецифічних для самостійної діяльності навичок. Мотиваційний компонент передбачає формування набутих умінь, які опираються на творче використання знань, навичок самостійної діяльності з усвідомленням мети і мотивів вибору способів її досягнення. Результативний компонент присутній на кожному етапі формування умінь, тому найвища результативність процесу формування умінь самостійної роботи визначає майстерність, що вимагає творчого використання засвоєної бази знань, умінь, навичок для ефективної самостійної діяльності та формування самостійності як риси особистості. У визначенні необхідної та достатньої сукупності умінь самостійної роботи у майбутніх фахівців соціономічних професій ми виходили з професійних потреб спеціалістів такого профілю [11]. На нашу думку перш за все необхідно для ефективного здійснення професійної діяльності у майбутніх фахівців з вищою освітою сформувати упродовж першого року навчання такі уміння як відшуковувати потрібну навчальну інформацію; самостійно працювати з науковою інформацією; самостійно обробляти інформацію; самостійно розв'язувати задачі прикладного змісту; прагнення до поглибленого вивчення навчального матеріалу і до самоосвіти.

Опрацювання навчального матеріалу з профільних дисциплін має власну специфіку самостійної роботи, тому необхідно забезпечити професійне спрямування змісту навчання, активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів, організувати ефективну самостійну роботу студентів, формувати вміння СРС у єдності орієнтаційного, операційного, мотиваційного та результативного компонентів, установити міжпредметні зв'язки, які сприятимуть формуванню та вдосконаленню цих вмінь. Аналізуючи результати екзаменаційних сесій, помічаємо, що багато студентів навчаються далеко не на повну силу, тому що викладачі не завжди використовують форми і методи, які сприяють підвищенню активності пізнавальної діяльності студентів, не озброюють їх ефективними методами самостійної навчальної роботи. Але у наш час активне використання сучасної обчислювальної техніки в процесі СРС є невіддільним елементом, що уможливорює одночасність перевірки знань групи студентів за допомогою персональних комп'ютерів. Інколи дії студентів спрямовані лише на отримання позитивних оцінок, тому варто створити таку систему контролю, яка забезпечить створення умов, за яких студенти допускаються до екзаменів з певної фахової дисципліни при позитивній атестації і перевірці знань матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання. Рейтинг як інструмент

контролю СРС стійко увійшов у структуру навчального процесу. На психіку студентів першого курсу негативно впливає зміна свого місце проживання і побутових умов, їх спілкування з не старанними старшокурсниками. Намагаючись подолати усі ці перешкоди, виявляється, що першокурсники уже відстали у навчанні у першому семестрі, отже, викладачам необхідно допомогти здолати без втрат цей адаптаційний період. Тому перехід до модульно-рейтингової системи навчання наближує на першому курсі навчання у школі та систему навчання у ВНЗ, мета якої полягає у підвищенні рівня підготовки спеціалістів за рахунок активізації систематичної СРС упродовж навчального семестру, організація постійного контролю поточної успішності студентів та розробка системи оцінювання якості навчальної роботи студента.

На нашу думку, основним у роботі зі студентами-першокурсниками є правильна і доцільна організація самостійної роботи, а саме: ознайомлення першокурсників зі специфікою навчання у ВНЗ; здійснення планування самостійної роботи студентів з урахуванням вхідного контролю з профілюючої дисципліни; організації самостійної роботи студентів над успішним засвоєнням навчального матеріалу. На лекціях для контролю СРС доцільно використовувати різні прийоми, що передбачають додаткову працю викладача [4, 6], але найбільш дієвою формою контролю за СРС, на нашу думку, є індивідуальні співбесіди, які зазвичай потребують сил і часу викладачів, проте дають хороший результат: підвищується культура теоретичного мислення студентів, їхні уміння самостійно шукати шляхи розв'язання актуальних проблем та долучають до систематичної праці. Робота з відстаючими студентами, які мають слабку загальну підготовку, вимагає від викладача достатньо витримки, такту й терпіння. Індивідуальні співбесіди є найбільш дієвими у розв'язанні одного з важливих завдань - орієнтація на індивідуалізацію навчання. Система рейтингового контролю відзначається цілком високою ефективністю, яка вносить елементи змагання серед одногрупників; забезпечує контроль навчальної дисципліни; забезпечує об'єктивність оцінки на кожному етапі навчання. Ефективність СРС значно залежить від комплексного підходу до її організації і проведення, впровадження новітніх навчальних технологій у навчальний процес та відповідно до вимог і потреб забезпечення науковою, навчально-методичною літературою й сучасним технічним забезпеченням. На нашу думку, вищезазначені форми організації і проведення СРС допомагають готувати майбутніх кваліфікованих фахівців.

Тому, формування професійної спрямованості, розвиток умінь і навичок СРС у першокурсників протікає ефективніше при детальному вивченні професійної мотивації майбутніх фахівців; професійному спрямованні викладання навчальних дисциплін; постійному дотриманні принципу єдності теорії і практики, навчання і виховання; достатньому забезпеченні науковою, навчально-методичною літературою й сучасними технічними засобами.

Список використаних джерел

1. Атаманюк В.В., Гуревич Р.С. Самостійна робота студентів у вищому навчальному закладі // Наукові записки ВДПУ. – 2002. – № 6. – С. 61. -64.
2. Вербицький А., Попов Ю. Самостоятельная работа студентов. Проблемы и опыт // Высшее образование в России: Научно-педагогический журнал. – 1995. – № 2. –С. 137-145.
3. Гнитецкая Г.Е. Дидактическая эффективность комплексной системы организации самостоятельной работы студентов младших курсов (на материале подготовки специалистов технических вузов): Дис. канд. пед. наук: 13.00. 01. – К., 1990. – 150 с.
4. Голуб Н.М., Тюріна В.О. Формування у студентів уміння самостійно працювати з навчально-методичною літературою // Сучасні педагогічні технології у вищій школі: Науково-методичний збірник. – К., 1995. – Вип.1. – С. 27–28.
5. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах / Дис... д-ра пед. наук: 13.00. 04. – К., 1999. – 415 с.
6. Данченко В.Т., Волкова Л.П., Калашникова С.М. и др. Организация самостоятельной работы студентов // Социально-политические науки. – 1991. – № 4. – С. 120-125.
7. Єгорова Е.Б. Мотивація професійного вибору школярів // Проблеми освіти. – 1998. – № 11. – С. 114-115.

Article reveals true in our time the problem of the theoretical foundations of professional competence of specialists sotsionomichnyh professions of their training and education. Substantiated the various aspects of improving the quality of training of future specialists.

Keywords: professional competence, future professionals sotsionomichni profession, education, self-study students.

Отримано 1.10.2011